

Людмила ДЕРЕВ'ЯНА, Віталій КУЛЬЧИЦЬКИЙ

ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

У статті розглядається питання історичного аспекту формування творчої особистості в контексті національної системи виховання. Аналізується науково-практичний досвід фундаторів української педагогічної науки щодо розвитку творчого потенціалу особистості.

Ще з часів Київської Русі вітчизняні державні діячі та мислителі вважали: рівень розвитку народу, тип держави визначається рівнем культури, типом людини. Людина є мірою всіх речей, вінок природи. А формують її особистість, родина, освіта, держава. Філософський, гуманістичний, етико-естетичний підхід і зумовив найголовніші освітні засади національної педагогіки. Освіта – це формування знань, світогляду і віри, мудрості і доброчесності, правознавства й патріотизму.

Людина, народ — це характер, що виражається через мету, ідеал та шляхи, принципи їх досягнення, бо «нація без характеру — це кисіль, до того ж занадто несмачний» (Т. Шевченко) З огляду на це й сформувалося кредо: головна мета освіти — формування характерів людей і поколінь що досягається через синтез виховання й навчання патріотизму й професійності багатовікового досвіду народів на ґрунті національної філософії та педагогіки, розуміння: кожна людина — неповторний світ, специфічно обдарована від природи, і завдання педагога – допомогти пізнати, створити і реалізувати себе, бо тільки так повністю реалізує себе кожна нація. А педагоги, кажучи словами І. Франка про письменників, мають бути подібними дереву, що корінням виростає з надр нації, а короною сягає висоти вселюдської духовності [6, 36].

Історію розвитку української національної ідеї у ХХ ст. можна висловити коротко словами В. Винниченка з праці «Відродження нації»: «Мета: національність, засіб: державність...» або ж «Яка то є помилка вважати національне питання поза сферою питань соціальних...» Ми живемо в ХХІ ст. і бачимо, що до мети можна прийти лише за умови, коли нація будує державу, а держава, відповідно є гарантом розвитку нації. Тому перед державою постали нові проблеми: формування української людини та еліти (духовно-політичної, освітньо-наукової, культурно-інтелектуальної). Отже сутністю національного виховання є національна ідея. Його складові: *свобода — форматворна енергія характеру -- етика й естетика, національний досвід, пам'ять, свідомість, воля* [6, 39].

Всі ці складові закладаються в свідомості дитини (повинні закладатися) поступово. Сучасне покоління народилося, росте і формується в умовах економічних реформ, соціальної і моральної свободи, інформаційного буму, матеріального збагачення одних і зубожіння інших.

Перед ним стоїть проблема формування й плекання не просто особистості, а особистості свідомого українського громадянина. Тому освітня парадигма не лише змінюється, а й наповнюється новим синтезом: інтелектуалізму, раціоналізму, прагматизму з гуманістичною духовністю, а професіоналізму з патріотизмом з огляду на мету [2,19].

З огляду на все вищесказане, серцевиною виховного процесу є особистість, її нахили, здібності, потреби, інтереси, соціальний досвід, самосвідомість, характер. **Метою статті** є проаналізувати історичний аспект формування творчої особистості в контексті національної системи виховання.

Одним із визначальних принципів виховної системи — взаємозв'язок впливів, відносин учнів і полини. Родина, її цінності є складниками суспільства, яке будується на родинних принципах співжиття. дбайливого ставлення до дитини па тих добрих началах, ідо допомагають розкрити творчий потенціал дитини [2, 24].

Беручись проаналізувати питання творчості в національному вихованні, ми не можемо не згадати патріархів української педагогічної науки, які досліджували цю тематику: Г. Ващенко, С. Русову, Я. Чепігу, А. Макаренка, В. Сухомлинського. Актуальним це питання є і сьогодні, особливо в момент становлення Української незалежної держави. Саме тому ця тематика досліджується науковцями сьогодення: В. Лесиним, Г. Вервесом, Н. Гуцьом, І. Волощуком. К. Приходченком Б. Ступакиком, Т. Завгородньою, І. Курляк й іншими.

Розуміючи українську національну систему виховання як самобутнє і водночас споріднене з вселюдським культурно-історичним явищем, ми акцентуємо увагу на усвідомленні педагогами кінцевого результату своєї праці, виховання свідомого громадянина, патріота. Вчитель разом зі своїми вихованцями повинен досліджувати, розробляти, впроваджувати державотворчі ідеї, сприяти розвитку толерантного, висококультурного, духовного оточення, прищеплювати повагу до людини, її світоглядних орієнтацій, віросповідання й естетичних смаків, реалізуючи таким чином

основний морально-етичний принцип філософії української родинності, повагу до людини, що усвідомлює цінність свого «Я» й інших людей своєї та інших націй [2, 3].

Ідеал національного виховання, за Г. Вашенком, ґрунтується на двох головних цілях: служіння Богові (як єдності Правди, Любові Справедливості, Краси, Добра, Гармонії) і своїй нації.

У сучасній українській національній системі виховання актуальність проблеми формування творчої особистості помітно зростає. Але й особистість потребує знань і вмінь її статус у суспільстві, роль як члена суспільства. У наш час відбувається небувале зростання інтересу до вітчизняної педагогіки, витоків національної культури і освіти. Але необхідно глибоко науково та критично вивчати те, що повертається, творчо підходити до спадщини українських просвітителів орієнтуватися на потреби освіти і педагогіки сьогодні. Самоаналіз, критика своїх вчинків, перевага світу духовного над усіма матеріальними спокусами. Ось що головне у вихованні, творчому вдосконаленні.

Ідея розвитку творчої обдарованості людини передусім вираження в творчій спадщині Т.Г. Шевченка, який щиро піклувався про духовний розвиток людини, зокрема дитини. У своєму «Букварі південно-руському 1861 року» поет вказує, що людина в дитячому віці часто сягає свого духовного розвитку значно раніше, ніж можуть це помітити дорослі. Гармонійне поєднання людини з природою, на думку Т. Г. Шевченка. — ось той духовний потенціал, що живить творчу особистість. Дуже яскраво і виразно звучать погляди Кобзаря на розвиток творчої особистості у його творах «Художник», «Музикант» та ін. Творчо обдарована людина, її становлення і розвиток — ось основна думка цих робіт Т. Г. Шевченка.

Леся Українка надавала неабиякого значення РОЗВИТКУ творчих задатків у дітей. її педагогічні нахили і відсутність посібників, що могли доступно донести до юного читача необхідну інформацію, сприяли написанню нею підручника стародавньої історії східних народів, Леся Українка вчить сприймати те, що ПОВІДОМЛЯЄ у підручнику, не пасивно, а роздумувати, висловлювати свої міркування, а це сприяє формуванню творчих нахилів. У вихованні учнів, формуванні творчих здібностей поетеса приділяла велику роль самоосвіті, пильно стежила, щоб її вихованці багато читали поза школою, здобували історичні знання з солідних наукових джерел, а не з офіційних підручників. Ставить високі умови і до роботи вчителя. Він, на думку поетеси, повинен вести дітей, а для цього мусить багато працювати над собою. Практична педагогічна діяльність Лесі Українки зразок того, як повинна реалізовуватися вимога індивідуального підходу до учнів. Без повної широти і дружнього взаєморозуміння між учителем і учнем Лесі Українка не мислила педагогічної діяльності; «Щоб до душі душею промовляти, то треба щоб ті душі породнились [10, 207].

Великої уваги розвитку творчої обдарованості, збагаченню духовного світу дитини надавав В. Стефанік (на це вказують у своїх дослідженнях В. Лесин. Г. Вервес, Н. Гуць) [11,21-25]. Гідна подиву культурна, просвітницька, видавнича і педагогічна діяльність Б. Грінченко. Про те, що питання розвитку дітей хвилювало його, свідчать численні статті з педагогіки, зокрема: «Якої нам треба школи?», «Народні вчителі і українська школа», «Яка тепер народна школа на Україні» тощо. Провідні українські педагоги вважали своїм обов'язком забезпечити майбутню національну школу відповідними підручниками. Не стояв осторонь і Б. Грінченко, який написав буквар і читанку. Укладач писав, що поставив собі за мету "давати матеріал цілком дітям зрозумілий, йдучи од легкого до важкого, і інтересний за змістом". Знавець фольклору Б. Грінченко широко використовував українські приказки, загадки. Ці малі форми усної творчості були важливим виховним засобом не тільки вчили дітей читати, а й сприяли формуванню моральних уявлень, розвитку творчих нахилів, логічного та образного мислення школярів. Творчість Б. Грінченка є національним джерелом, з якого черпаємо велику наснагу, терпіння, віру у національне відродження [12, 126].

Один з визначних просвітителів М. Грушевський порушував питання про історичне значення рідної школи і рідної мови, без яких немислиме пі політичне, пі економічне, ані духовне відродження України і майбутнього її дітей. Успішному вирішенні багатьох сучасних проблем значною мірою може прислужитися історичний досвід нашого народу, що відбивався в різнопланових письмових джерелах, і насамперед у творчій спадщині історика. Його величезна творча спадщина містить у собі багату скарбницю думок і навчально-практичного досвіду. Фундаментальне значення має те, що він обґрунтував історичну самобутність українського народу та розкрив його місце і роль у загально-історичному розвитку людства. Всією своєю науково-теоретичною і практичною діяльністю М. Грушевський більше, ніж будь-хто інший, зробив для наукового розкриття закономірності шляху українського народу до незалежності.

Викликає повагу педагогічна діяльність С. Русової, Свої уявлення про основні педагогічні засади шкільного життя в майбутній дійсно народній школі вона виклала у праці "Нова школа". Новою, справді народною школою С. Русова вважала таку, в якій дитина могла би творчо розвиватися на національному ґрунті, і де б враховувалися її індивідуальні особливості. Софія Федорівна зазначала, що немає в класі однакових дітей з тими ж самими почуттями, думками і здібностями, як немає в садку двох однакових кущів. Педагогічні погляди авторка висловлювала в багатьох статтях, головними темами яких були питання дошкільного виховання, національної школи, історії педагогіки, становлення особистості дитини.

Я. Зеленкевич (Чепігу) найбільше хвилювали проблеми розбудови національної школи. Педагог виклав свої вимоги до нової української школи. Серед них:

- школа має стати результатом колективної творчості всього українського учительства;
- вона має бути народною, відображати його інтереси;
- освіта повинна бути національною, відповідати душі і розуму народу, спиратись на народну творчість та культуру;
- основа школи — це дитина, вільний розвиток її фізичних і духовних сил, її індивідуальних рис і властивостей [12, 156].

Школа мала розвивати дитячу самодіяльність, творчу індивідуальність і бути спрямованою на саморозвиток особистості.

У 1914 р. виходить перша монографічна праця педагога «Самовиховання вчителя», де він розмірковує про призначення вчителя в суспільстві. Автор вважав, що головною рисою, притаманною педагогові, має бути вдосконалення майстерності, самовдосконалення. Учитель — це приклад для всіх, взірець «загальнолюдських чеснот». Його призначення – впливати на учня своїм прикладом, сприяти розвитку таких рис особистості, як працелюбність. Розкриваючи питання розвитку творчої особистості дитини в історії розвитку педагогіки України, не можна обминути Я. Чепіги. Його праці "Увага і розумовий розвиток дитини", "Розмови про виховання дітей" вказували чіткі шляхи розвитку дитини, які полягали в єдності з оточенням, з урахуванням психологічних і генетичних особливостей дитини.

Проблема розвитку творчого потенціалу учнів завжди хвилювала як учених-дослідників, так і педагогів-практиків, зокрема А. Макаренка та В. Сухомлинського. Ці передові педагоги вважали, що правильно організований навчально-виховний процес у школі сприяє формуванню в учнів творчого ставлення до навчання, розвитку їх пізнавального інтересу. Завдання школи вони вбачали у вільному розвитку учнів, їх самостійності, активності, творчому ставленні до застосування знань. Вчитель може впливати на процес формування мислення учня, цілеспрямовано активізувати його творчість [13; 14].

В. Сухомлинський писав, що у новому суспільстві людина буде настільки закохана в свою справу, що «присвятить їй всі свої творчі сили». Своєчасно знайти, виховати і розвинути паростки здібностей у наших вихованців, «своєчасно розпізнати у кожному його покликання ось, що зараз головне в учбово-виховній роботі» [13, 130]. В. Сухомлинський звертав увагу на те, що у школі не повинно бути ні одного учня, в якого відсутнє захоплення, цікавість до будь-якого предмету. Вчителі мають виховувати так, щоб з перших днів перебування у школі він чимось цікавився, «розвивав свої творчі здібності, щоб у нього сформувалося певне життєве захоплення» [13, 130].

А. Макаренко обґрунтовував доцільність прогнозування ризику у виховній роботі. Якщо педагог не довіряє творчим силам дитини, робить виховний процес безконфліктним, він ризикує виховати людей безвільних і безвідповідальних. А. Макаренко заявляє, що не можна загартувати людину, якщо не ставити перед ним важких задач [14,289].

Отже, проблема розвитку духовного потенціалу дітей, формування їх творчих нахилів завжди цікавила педагогів і психологів, філософів і літераторів. Творчість — це здатність до виробництва нового, пошук нових, оригінальних відповідей на поставлені питання. Свідчення цього — залишені у спадок твори кращих письменників, просвітителів, науковців України, класичні погляди яких на проблему розвитку творчих здібностей актуальні наш час.

Саме тому одним із головних пріоритетів та органічною складовою освіти сьогодення є національне виховання, яке спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури, духовності і творчості, формування в сучасного покоління національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури

Тож основною метою національного виховання в Україні має стати створення належних умов для формування повноцінної особистості, а через неї – формування повноцінної нації. Це можливо не тільки через політичні та економічні реформи, а й через відновлення і модернізацію соціокультурного середовища

суспільства. Тобто виникає нагальна необхідність формування цілісної системи ціннісних орієнтирів суспільства, концептуальним ядром якої має стати власна державна національна ідея творчого характеру. По суті йдеться про відповідну ідеологію, за допомогою якої можна було би формувати нові структури свідомості, нову ментальність нації в її національно-культурній єдності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошук І. С. Науково-педагогічні основи формування творчої особистості. — К.: Педагогічна думка, 1998. — 160 с.
2. Концепція національного виховання // Рідна школа. — 1995. — № 6. — С. 18-25.
3. Концепція педагогічної освіти: Інформаційний збірник Міністерства освіти України. — 1999. — №8. — С 9-25.
4. Законодавчі та нормативні акти про освіту в Україні. Випуск 12. — Ч.2. — К., 1998.
5. Слабощицький М. З голосу нашого Клію. — К.: Довіра, 1993. — 206 с.
6. Волошко І. М. Теоретичні методи пізнання і розвиток науки. — К., Знання, 1977. — 47 с
7. Педагогічні ідеї Сковороди, збірник. — К.: Вища школа, 1979. 167 с
8. Костюк Г. С. Елементи діалектики в психологічних поглядах Г. С. Сковороди. — К.: Вища школа, — 1972, — 126 с.
9. Маланюк І. Франко незнаний II Дивослово. — 1996, — № 7. — С. 19-24.
10. Українка Леся. Твори у двох томах. Т. 2. — К.: Наукова думка, 1987. — 364 с.
11. Гуць М. В. З нових досліджень про Василя Стефаника // Україна, мова і література в школі. — 1996. — №5. — С 25-36.
12. Приходченко К. І. Плекаймо творчу особистість. — Донецьк: Джерела, 1999 — 238 с
13. Сухомлинський В. А. Вибрані твори в п'яти томах. Т. 5. — К. Радянська школа., 1979, — 460 с
14. Макаренко А. С. Мои педагогические воззрения // Макаренко А. С. Починений. Т, 5. — М., 1958, — 326 с.